

نقش رسانه در حیات تاریخی گفتمان «شعر حجم»

علیرضا رعیت حسن‌آبادی*

دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

جریان «شعر حجم» با پیشقدمی «یدالله رویایی» بیش از پنجاه سال سابقه‌ی شاعری، یکی از بحث‌انگیزترین جریان‌های شعری نیم‌قرن اخیر ایران است. در طول این دوران، منازعات و مخالفت‌های ادبی فراوانی درباره‌ی اصول، ایده‌ها و تئوری‌های جریان شعر حجم در گرفته است. با وجود همه‌ی این مخالفت‌ها، جریان حجم در طول این سال‌ها، جریانی زنده در شعر معاصر فارسی مطرح بوده و به حیات تاریخی خود ادامه داده است، به‌ویژه پس از یک دوره‌ی کم‌فروغ، در دو دهه‌ی اخیر با استقبال نسل نو مواجه شده و شاعران و منتقدان نیز اندیشه‌ها و اشعار رویایی و اصول جریان شعر حجم را بازنشر داده‌اند. در این پژوهش براساس دو ویژگی تعاملی بودن و تعیین‌کنندگی رسانه، حیات تاریخی جریان شعر حجم در فضای رسانه‌ای ایران در این پنجاه سال بررسی شده است. مسئله‌ی اصلی این تحقیق، بررسی نقش رسانه بر جریان شعر حجم در هر دو دوره‌ی قدرت رسانه‌ای متمرکز و پراکنده و زیر دوره‌های مرتبط با آن‌هاست. فرضیه‌ی اصلی این است که تغییر فضای رسانه‌ای کشور در بازتولید گفتمان شعر حجم نقش مؤثر داشته است. کلمات کلیدی: تعامل، تعیین‌کنندگی، حجم‌گرایی، رسانه.

۱. مقدمه

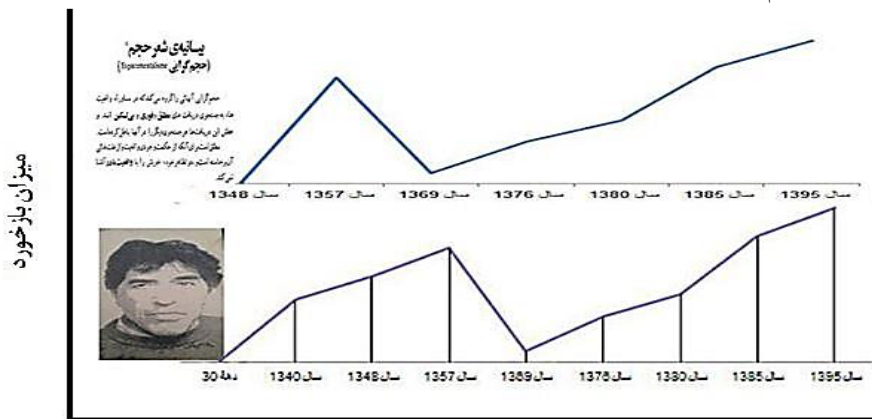
گفتمان شعر حجم برآمده از بیانیه‌ی حجم‌گرایی است که نخستین بار در نشریه‌ی بررسی کتاب منتشر شد. اگرچه نام و امضای چندتن از شاعران و هنرمندان در انتهای آن دیده

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی ali_rayat2005@yahoo.com

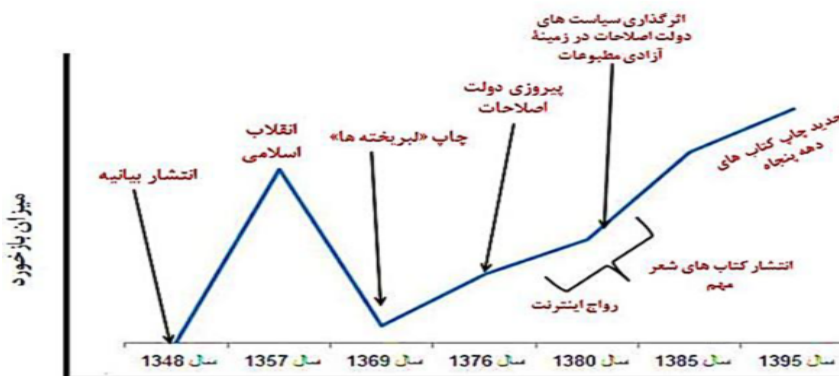
می‌شود؛ اما در واقع، حیات تاریخی‌اش با فعالیت‌های ادبی یدالله رویایی پیوند خورده است. این بیانیه از زمان انتشار تاکنون، چهار دوره‌ی متفاوت را پشت سر نهاده است؛ نخست از زمستان ۱۳۴۸ شمسی تا بهمن ۱۳۵۷ که اصول ادبی و هنری بیانیه با فعالیت‌های رسانه‌ای گسترده‌ی رویایی به گفتمان ادبی روزگار وارد شد. در این دوره، حضور رویایی در رسانه‌های وابسته به حکومت، فرضیه‌ی حمایت حکومت پهلوی دوم از جریان حجم‌گرایی را تقویت می‌کرد. از بهمن ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۶۹ دوره‌ی رکود جریان حجم‌گرایی بود. با دگرگونی فضای سیاسی جامعه پس از انقلاب اسلامی و سال‌های جنگ تحمیلی، جریان‌هایی چون حجم‌گرایی از گفتمان ادبی طرد شد و عناصر متعلق به جریان موسوم به «شعر انقلاب اسلامی» در گفتمان ادبی مسلط شد. انتشار مجموعه‌ی *لبریکته‌ها* در پاریس و پخش آن در ایران در سال ۱۳۶۹ آغاز دوره‌ی سوم حیات تاریخی حجم‌گرایی بود. انتشار این کتاب توجه شاعران دهه‌ی هفتاد را به خود جلب کرد. ساختار و زبان ویژه و تازه‌ی اشعار این کتاب باعث شد که بحث‌های مرتبط با فرم و زبان در گفتمان ادبی روزگار رواج یابد.

دوره‌ی چهارم حیات تاریخی بیانیه‌ی حجم‌گرایی از سال ۱۳۷۷ آغاز شده است و تاکنون (سال ۱۳۹۵) ادامه دارد. در ابتدای این دوره، سیاست‌های دولت اصلاحات در زمینه‌ی مطبوعات از یک‌سو، تغییرات جهانی و گسترش رسانه‌های نوین از سوی دیگر، شکل و گستره‌ی فعالیت‌های ادبی رویایی و دیگر شاعران را تغییر داد. اصول بیانیه، در متن‌های نظری و شعرهای شاعران دهه‌ی هفتاد بازتولید شد. شاعران جریان‌های «شعر پسانیمایی»، «شعر حرکت»، «شعر متفاوت»، «شعر پست‌مدرن» بارها به اصول ادبی بیانیه اشاره داشته و آن‌ها را در متن‌ها و شعرهای خود به کار برده‌اند. دهه‌ی هشتاد، ادامه‌ی گسترش اندیشه‌های هنری و ادبی مندرج در بیانیه بوده است. در این دهه، گفتمان حجم‌گرایی در کنار گفتمان‌های شعر زیرمجموعه‌ی «شعر دهه‌ی هفتاد» در گفتمان ادبی روزگار اثرگذار بوده است. بازنشر بیانیه در نشریه‌های ادبی مهم آن روزگار، توجه محافل دانشگاهی به شعر حجم و تجدید چاپ کتاب‌های شعری و نظری رویایی در ادامه‌ی این دهه و دهه‌ی نود، پویایی بیانیه و جریان حجم‌گرایی را نشان می‌دهد. چنان‌که گفته شد حیات تاریخی بیانیه با تاریخ فعالیت‌های ادبی یدالله رویایی درهم تنیده شده است. نمودارهای (۱) و (۲) دوره‌های مختلف فعالیت ادبی

نقش رسانه در حیات تاریخی گفتمان «شعر حجم» ۸۹
 یدالله رویایی، حیات تاریخی بیانیه و میزان نفوذ آن در گفتمان ادبی این دوره‌ها و
 رخدادهای مهم مرتبط با آن را نشان می‌دهد.

نمودار ۱- حیات تاریخی بیانیه و فعالیت‌های ادبی رویایی

نمودار ۲- حیات تاریخی حجم‌گرایی

۲. رسانه؛ تعامل و تعیین‌کنندگی

دو ویژگی تعامل و تعیین‌کنندگی رسانه، ملاک اندازه‌گیری میزان قدرت رسانه در این پژوهش است. از تعامل «در اصطلاح‌شناسی کامپیوتر و رسانه برای توصیف ارتباط ماشین و فرد استفاده می‌شود» (اخگری، ۱۳۹۱: ۱۰۸-۱۰۹). تعامل به‌شکلی از ارتباط بین فرد و کاربر گفته می‌شود که خروجی‌های برنامه به ورودی‌های کاربر وابسته است و انتخاب‌های کاربر در نقش ورودی بر خروجی‌های برنامه اثر می‌گذارد. بازی‌های کامپیوتری و وبسایت‌ها دو گونه‌ی رایج از رسانه‌های تعاملی و تلویزیون و فیلم‌های

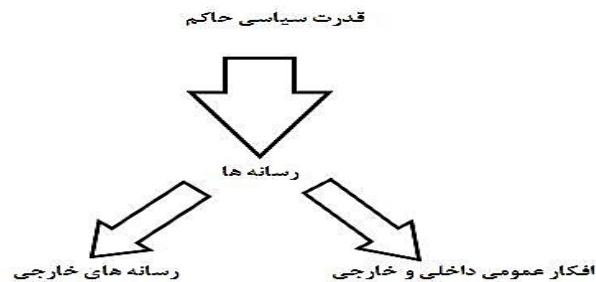
سینمایی، شکل‌های رایج رسانه‌های غیرتعاملی به حساب می‌آیند. تعامل، تغییر ارتباط میان مخاطب و رسانه از یک‌سویه به دو یا چندسویه را ممکن می‌سازد و «اغلب مستلزم ساختن ظرفیتی برای تبدیل، فرم‌دهی یا ساختن متن برخلاف خواسته‌ی مؤلف است که مخاطب را تشویق می‌کند تا متن را مطابق با خواسته‌ی خود تبدیل کند» (Cover، ۲۰۰۶). تعامل از ویژگی‌های رسانه‌های نوین است که آن‌ها را از نسل‌های قدیمی‌تر رسانه‌ها متمایز می‌کند و از دو منظر تأمل‌برانگیز است؛ نخست، تعامل میان کاربران رسانه و دوم، تعامل میان کاربران و مدیران رسانه. «متصدیان رسانه با دریافت سلیقه و نیاز مخاطب، بلافاصله تغییرات خاص متناسب با خواست او را در محتوا به عمل می‌آورند» (خواججه‌نیا و همکاران، ۱۳۸۸).

ویژگی تعیین‌کنندگی که «از سوی آلتوسر رواج یافته، متضمّن این معناست که رسانه‌ها می‌توانند در مقاطع متفاوت، چگونگی به‌گفتار درآمدن یا روایت‌های خارج از خود را تعیین کنند؛ برای مثال، در مقطعی، دستگاه رسانه در موقعیت تعیین‌کنندگی قرار می‌گیرد و مشخص می‌کند کدام روایت از نظم اجتماعی، شهروندی، فرهنگ، توسعه و غیره به‌گفتار درآید و کدام خاموش بماند» (خرازی‌آذر، ۱۳۸۷: ۱۱۵). تعیین‌کنندگی رسانه، قدرتی بی‌بدیل به آن می‌دهد. هرچه نفوذ رسانه بیش‌تر باشد، تعیین‌کنندگی آن بیش‌تر و مؤثرتر خواهد بود. بنابراین، می‌توان رسانه را یکی از نهادهای قدرتمند و مؤثر در جامعه دانست که در تولید، بازتولید و کنارزدن گفتمان‌های مختلف نقش اساسی دارند. براساس دو ویژگی تعامل و تعیین‌کنندگی، دو فضای رسانه‌ای، متمرکز و متکثر تعریف می‌شوند.

۲.۱. قدرت رسانه‌ای متمرکز

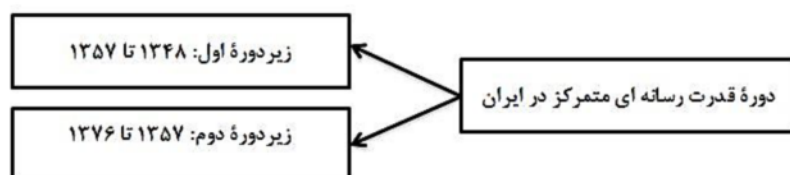
دوره‌ی قدرت رسانه‌ای متمرکز، سال‌هایی را دربرمی‌گیرد که رسانه‌های آزاد و غیردولتی فعالیت محدودی دارند. رسانه‌های کشور به صورت گسترده و یکپارچه با نظارت دولت و حاکمیت سیاسی هستند. فرهنگ سیاسی این دوران و مقتضای اجتماعی و فرهنگی جامعه اجازه‌ی مشارکت، رقابت و تأثیرگذاری را به رسانه‌های مستقل نداده است و ابزارهای نوین اطلاعاتی به فضای عمومی جامعه راه نمی‌یابند؛ زیرا توسعه‌ی سخت‌افزاری لازم برای استفاده از فناوری‌های جدید وجود ندارد. رابطه‌ی بین قدرت سیاسی حاکم و رسانه‌ها، یکسویه و از موضع بالا است. رسانه‌های

داخلی، تنها منبع اطلاعاتی افکار عمومی داخلی و رسانه‌های خارجی هستند. سانسور مطبوعات، بایکوت خبری اتفاقات ناهم‌سو با جریان سیاسی حاکم، محدودیت پخش مطبوعات غیردولتی، تک‌صدایی رادیو و تلویزیون از ویژگی‌های این دوران است (نمایه‌ی ۱).

نمایه‌ی ۱- وضعیت رسانه‌ها در دوره‌ی قدرت رسانه‌ای متمرکز^۲
 دوره‌ی قدرت رسانه‌ای متمرکز در ایران شامل دو زیردوره‌ی^۳ تاریخی است (نمایه‌ی ۲). شیوه‌ی تمرکز قدرت و میزان تأثیرگذاری رسانه‌های داخلی بر افکار عمومی و رسانه‌های خارجی در این دو زیردوره، متفاوت است. نخست، سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷ که با حاکمیت رژیم پهلوی همراه است. در این سال‌ها، مطبوعات و رادیو و تلویزیون تنها رسانه‌های تأثیرگذار و زیر نظر حکومت وقت بوده‌اند. سانسور، تعطیلی نشریه‌ها و مطبوعات مستقل از ویژگی‌های این دوره است. خاطرات فعالان مطبوعاتی و مصاحبه‌های افراد بانفوذ آن روزگار، وجود سانسور در دستگاه حکومت پهلوی را تأیید می‌کند (ناتل خانلری، ۱۳۹۲: ۳۳۶-۳۳۷ و ۳۴۰؛ بهزادی، ۱۳۸۲: ۱۶۴-۱۷۱؛ بهنود، ۱۳۷۹: ۳۴).

زیردوره‌ی دوم، دوران پس از انقلاب ۵۷ تا سال ۱۳۷۶ است که در آن قدرت سیاسی مانند پیش از انقلاب متمرکز؛ اما نوع و شکل تمرکز قدرت متفاوت است. رخداد‌های داخلی ایران در سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۹، جنگ هشت‌ساله‌ی تحمیلی، تلاش نهاد‌های داخلی برای بازسازی کشور پس از جنگ، امکان فعالیت نهاد‌های دیگر به‌جز حکومت سیاسی را محدود کرده و فعالیت‌های نهاد‌های غیردولتی نیز هم‌سو با فعالیت‌های دولت و حکومت سیاسی است. رسانه‌های مستقل نیز در این دوران در حاشیه هستند و فعالیت‌های آن‌ها کم‌اثر و بی‌بازخورد است.

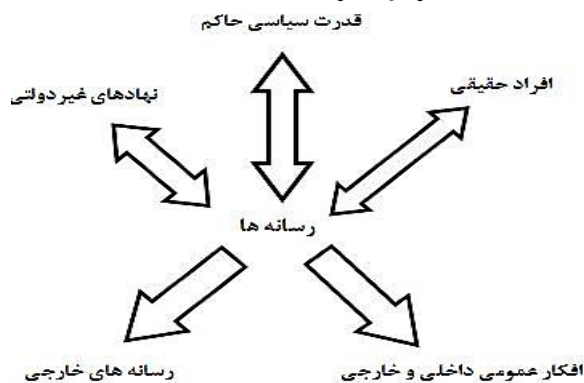

نمایه ۲- دوره‌ی قدرت رسانه‌ای متمرکز

البته در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۹ وضعیت کشور از لحاظ قدرت رسانه‌ای کاملاً بی‌نظم و نامعلوم بوده است. رسانه‌ها و مطبوعات هیچ ضابطه‌ای نداشته‌اند. از بهمن ۱۳۵۷ تا تصویب اولین قانون مطبوعات جمهوری اسلامی در مرداد ۱۳۵۸ و اجرای آن در شهریور ۱۳۵۸ و یکسال پس از آن را می‌توان برزخ بین دو زیردوره‌ی اول و دوم دانست.

۲.۲. قدرت رسانه‌ای پراکنده

فرهنگ سیاسی این دوران و مقتضای اجتماعی و فرهنگی جامعه، اجازه‌ی مشارکت و رقابت و تأثیرگذاری را به رسانه‌های مستقل داده است. در کنار قدرت سیاسی حاکم، نهادهای غیردولتی و حتی افراد حقیقی، صاحب رسانه هستند. ارتباط بین این سه گروه با رسانه‌ها دوسویه است (نمایه ۳). ظهور ابزارهای نوین اطلاعاتی-مخابراتی، توسعه‌ی سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و پیشرفت در زمینه‌ی فناوری اطلاعات، شکل و میزان تأثیرگذاری رسانه‌ها را دگرگون کرده است.

نمایه ۳- وضعیت رسانه‌ها در دوره‌ی قدرت رسانه‌ای پراکنده

این دوره به چهار زیردوره تقسیم می‌شود. در سال ۱۳۷۶، به تبع تغییر از دولت سازندگی به دولت توسعه‌ی سیاسی (اصلاحات) فضای قدرت رسانه‌ای ایران در بخش مطبوعات نیز تغییر یافت. در همان ماه‌های اول پیروزی خاتمی، احمد بورقانی معاون وزیر اصلاح طلب ارشاد، به اندازه‌ی نیاز مجوز انتشار روزنامه و هفته‌نامه را از طریق هیئت نظارت بر مطبوعات فراهم کرد و قدرت رسانه‌ای مطبوعاتی بین گروه‌های مختلف تقسیم شد. روزنامه‌هایی چون «جامعه»، «توس»، «نشاط»، «عصر آزادگان»، «سلام»، «مشارکت»، «خرداد»، «آفتاب امروز»، «بهار» و غیره پایگاه کانون‌های روشن‌فکران دینی بودند که تا پیش از دولت اصلاحات، امکان بیان عقیده نداشتند (جلایی پور، ۱۳۸۹: ۲۳۰-۲۳۲). از سوی دیگر، آغاز دولت «توسعه‌ی سیاسی» با گسترش اینترنت و ماهواره همراه شد. اگرچه آغاز استفاده از اینترنت در ایران به سال ۱۳۶۸ برمی‌گردد؛ اما تا سال ۱۳۷۶ بیشتر نهادهای دولتی، دانشگاه‌ها، مراکز علمی و تحقیقاتی امکان استفاده از اینترنت را داشتند. بهره‌گیری نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری (سال ۱۳۷۶) از اینترنت برای تبلیغات، نقطه‌ی عطفی در تاریخ رسانه‌ای کشور است. پس از آن، در سال ۱۳۷۷ ارتقای سرعت اتصال به ۵۱۲ کیلوبایت در ثانیه و عضویت در کنسرسیوم یونیکد در سال ۱۳۷۹ افزایش میزان استفاده، تعداد کاربران اینترنتی و آسانی دسترسی به اینترنت را به‌همراه داشت. با فراگیری اینترنت، وبلاگ‌نویسی در ایران رایج شد. اولین وبلاگ‌نویسی در سال ۱۳۸۰ اتفاق افتاد و اولین سرویس وبلاگ‌نویسی ویژه‌ی فارسی‌زبانان با نام پرشین‌بلاگ در این سال آغاز به کار کرد. هدف گروه ارائه‌دهنده‌ی این سرویس رایگان، ایجاد محیط کاملاً فارسی (متن‌نویس سازگار با زبان فارسی، تقویم شمسی و سیستم نظرخواهی فارسی) و تمرکز وبلاگ‌نویسان فارسی‌زبان در یک سایت و در نتیجه، افزایش بینندگان این وبلاگ‌ها بود. به مدت هفت‌ماه، نزدیک به ۲۱ هزار ایرانی برای استفاده از این سرویس ثبت‌نام کردند. فراگیری وبلاگ‌نویسی، این امکان را ایجاد کرد تا هر فرد حقیقی صاحب رسانه شود. این برای شاعران و نویسندگان مناسب بود. امکان ارتباط بی‌واسطه و بدون سانسور با مخاطب در کنار دسترسی گسترده، نشان‌دهنده‌ی تعاملی شدن فضای رسانه‌ای بود. این ویژگی تازه‌ای بود که موج وبلاگ‌نویسی را در کشور به‌راه انداخت. اختراع فیس‌بوک و رواج آن، تحولی دیگر در فضای رسانه‌ای کشور بود که پراکندگی قدرت رسانه‌ای را تقویت کرد. کارکردهای اصلی فیس‌بوک؛ مانند امکان دوست‌یابی، جست‌وجوی افراد،

برقراری رابطه‌های دو و چندسویه با دوستان و مخاطبان در صفحه‌ی شخصی، خیل کاربران فضای مجازی را به سمت خود کشاند. با رواج و گسترش فیس‌بوک در اواخر دهه‌ی هشتاد، وبلاگ‌های شخصی از رونق افتاد. فیس‌بوک، وجه تعاملی (هر دو معنای ارائه‌شده در تعریف تعامل) فضای رسانه‌ای کشور را به میزان بسیار چشمگیری رساند. از یک‌سو، با گسترش نیاز کاربران، به‌روزرسانی فیس‌بوک انجام می‌شد و طراحان این رسانه به خواست کاربران توجه ویژه‌ای داشتند. از سوی دیگر، تعامل بین کاربران نیز به آسانی و سریع محقق می‌شد. اختراع شبکه‌های تلفن همراه، گام نهایی پراکندگی قدرت رسانه‌ای است. گسترش این رسانه‌ها، امکان ارتباط تنگاتنگ بین افراد را فراهم آورده است. دسترسی آسان به شخصی‌ترین اطلاعات زندگی افراد، امکان گفت‌وگوهای دونفره، دوست‌یابی، تشکیل گروه‌های اجتماعی با اهداف مختلف، سبب شیوع سریع و باورنکردنی این شبکه‌ها شده است. هزینه‌های پایین استفاده از این شبکه‌ها، موجب شده است تا کاربران به جای تماس‌های تلفنی و ارتباطات پیامکی از آن‌ها استفاده کنند. تماس‌های صوتی و تصویری با کم‌ترین هزینه، ارتباطات فرامرزی و دسترسی همگانی و آسانی کار با آن‌ها، مزیت‌های این شبکه‌ها نسبت به فیس‌بوک است. هرچند برخی از شبکه‌ها به دلیل تولید محتوای مجرمانه و مستهجن، فیلتر شدند؛ اما به سرعت با شبکه‌های دیگر جایگزین شده‌اند. شبکه‌هایی چون واتس‌آپ، ایدر، تانگو، وی‌چت، تلگرام نمونه‌هایی از این دست هستند. گسترش این شبکه‌ها قدرت زیادی به گروه‌های مستقل داده است. انتخابات مجلس در تهران (اسفند ۱۳۹۴) نمونه‌ای از تأثیرگذاری این شبکه‌ها است که اپلیکیشن تلگرام در آن نقش اول را بازی کرد. بنابر آنچه گفته شد، می‌توان دوره‌ی قدرت رسانه‌ای پراکنده را به صورت نمایه‌ی (۴) نمایش داد.

نمایه‌ی ۴- قدرت رسانه‌ای پراکنده.

البته مانند هر بررسی تاریخی، دوره‌ی بینابین نیز در حدفواصل بین سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۶ تعریف‌شدنی است؛ دوره‌ای که در آن فضای قدرت رسانه‌ای متمرکز کم‌کم جای خود را به فضای رسانه‌ای پراکنده داده است.

در سه مقطع از حیات تاریخی بیانیه، در بستر رسانه‌ها، منازعات و مخالفت‌های ادبی در زمینه‌ی بندهای ایدئولوژی‌گریز و تعهدستیز بیانیه وجود داشته است. همچنین، گروه‌های سیاسی موسوم به اصول‌گرا و محافظه‌کار پس از انقلاب، نهاد ادبیات دانشگاهی، به خصوص استادان صاحب‌نام مخالفت‌های جدی و تأثیرگذار با یدالله رویایی داشته‌اند. مطبوعات، صدا و سیما و شبکه‌های اجتماعی مجازی، بستر این منازعات بوده‌اند. مسئله‌ی اصلی این تحقیق، بررسی نقش رسانه بر جریان شعر حجم در هر دو دوره‌ی قدرت رسانه‌ای متمرکز و پراکنده و زیردوره‌های آن‌هاست. فرضیه‌ی اصلی این است که تغییر فضای رسانه‌ای کشور در بازتولید گفتمان شعر حجم نقش مؤثر داشته است.

۳. پیشینه‌ی تحقیق

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه‌ی شعر حجم نشان می‌دهد که مسئله‌ی نقش رسانه در هیچ‌کدام از تحقیقات موجود محل پرسش و دغدغه‌ی هیچ‌کدام از پژوهشگران ادبی نبوده است. اکثر مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده بر شعر حجم در حوزه‌ی تحلیل اشعار و سبک شخصی رویایی است و کلیاتی درباره‌ی جریان شعر معاصر است که در آن‌ها جریان شعر حجم نیز بررسی شده است؛ بنابراین از لحاظ موضوع و مسئله این تحقیق فاقد پیشینه است.

۴. نقش رسانه در دوره‌ی اول

بررسی فعالیت مطبوعاتی رویایی در دوره‌ی اول حیات تاریخی بیانیه، نشان می‌دهد که او در تمام آن سال‌ها، شبکه‌سازی رسانه‌ای را در مطبوعات و سایر رسانه‌های دارای قدرت، پیگیری می‌کرد؛ به این معنا که به‌نظر می‌رسد حضور وی در مطبوعات و رسانه‌ها هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده بوده است. استفاده از ظرفیت مطبوعات زرد و عامه‌پسند (مانند روشنفکر)، مصاحبه با نشریه‌های مخصوص کودکان و نوجوانان (مانند پیک دانش‌آموز)، سخنرانی در محافل ادبی، همکاری با رسانه‌های وابسته به حکومت در کنار همکاری با نشریه‌های تخصصی ادبی، نمونه‌هایی از این شبکه‌سازی رسانه‌ای را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، حضور رویایی در این رسانه‌ها، با جنجال و چالش همراه بوده است. چاپ شعرهای جنجال‌برانگیز و پرحرف و حدیث؛ مانند «هفته‌ی سوراخ»،

سخنرانی‌ها و متن‌های داغ و آتشین در دفاع از هنر غیرمتعهد، ماجراهای انتخاب «کتاب شعر سال» نمونه‌هایی از این جنجال‌هاست.

شبکه‌سازی رسانه‌ای و حضور جنجالی، دو پارامتری بوده که بیانیه را در دوره‌ی اول به متنی پربازخورد و زنده تبدیل کرده؛ به‌شکلی که در سال‌های ۱۳۵۱ و ۱۳۵۲ متن‌هایی با عنوان مانیفست دوم حجم منتشر شد که توضیحاتی بر مانیفست اصلی و اولیه افزوده است. بسیاری از شاعران، نویسندگان و هنرمندان در همین دوران، در وضعیتی مشابه، امکان استفاده از ظرفیت‌های رسانه‌ای زمان را داشتند؛ اما حضور رویایی در این رسانه‌ها، بی‌وقفه، همه‌جانبه، متنوع و چالش‌برانگیز می‌بود.

جدول ۱- مصاحبه‌ها و گفت‌وگوهای رویایی در دوره‌ی نخست

زمان	نشریه و شماره	مصاحبه‌کننده	تاریخ انتشار	نوع نشریه
پیش از انتشار بیانیه	روشنفکر، شماره‌های ۷۲۵ تا ۷۲۸	مسعود بهنود	شهریور و مهر ۱۳۴۶	زرد و غیرادبی
	نگین، شماره‌ی ۱۳	اسماعیل نوری علا	خرداد ۱۳۴۵	ادبی
	خوشه، شماره‌ی ۵۴۳ و ۵۴۴	پیام، کلکی و اردبیلی	مرداد ۱۳۴۵	ادبی
	فردوسی ۸۹۵ تا ۸۹۸	مسعود بهنود	بهمن ۱۳۴۷	ادبی
	بررسی کتاب، شماره ۱	گفت‌وگوی بین‌آندره لود و رویایی در نشریه‌ی ادبی کومبا	اوت ۱۹۶۹ (مرداد) ۱۳۴۸	غیرادبی
	آیندگان	گلزاری	شهریور ۱۳۴۸	غیرادبی
	بخش ادبی اطلاعات	عاطفه گرگین	خرداد ۱۳۴۹	غیرادبی
	ضبط تلویزیونی	آلبرتو کوچونی	۱۳۴۹	-
	ضبط تلویزیونی	آلبرتو کوچونی	۱۳۴۹	-
	فردوسی	شکوه فرهنگ	اردیبهشت ۱۳۵۰	ادبی
پس از انتشار	تماشا، شماره ۶	پرویز اسلام‌پور	اردیبهشت ۱۳۵۰	نشریه‌ی سازمان صداوسیما
	مجله‌ی سپید و سیاه	ا. جمشیدی	تیرماه ۱۳۵۰	غیرادبی و سیاسی
	تماشا	پرویز اسلام‌پور	سال ۱۳۵۰	نشریه سازمان صداوسیما
	مجله‌ی اطلاعات	شهین حنانه	شهریور ۱۳۵۰	غیرادبی
	گفتار رادیویی چاپ‌شده در آیندگان	-	اردیبهشت ۱۳۵۱	غیرادبی
	تماشا، شماره‌ی ۸۲	منوچهر آتشی	مهر ۱۳۵۱	نشریه‌ی سازمان صداوسیما
	تماشا	پرویز اسلام‌پور	۱۳۵۱	نشریه‌ی سازمان صداوسیما
	صفحه‌ی ادبی اطلاعات	-	اول اردیبهشت	غیرادبی

بیانیه			
صفحه‌ی ادبی اطلاعات	دکتر سرامی	۱۳۵۲ اردیبهشت	غیرادبی
پیک دانش‌آموزان	مینو وزیری	تابستان ۱۳۵۲	مخصوص کودکان و نوجوانان
صفحه‌ی ادبی اطلاعات	دکتر سرامی	آبان ۱۳۵۲	غیرادبی
فردوسی	باقر عالیخانی	بهمن ۱۳۵۲	ادبی
صفحه‌ی ادبی اطلاعات	غلامعلی سرامی	شهریور ۱۳۵۳	غیرادبی
ماهنامه‌ی تلاش، شماره‌ی ۶۰۴	نسرین نادرشاهی	آذر ۱۳۵۳	غیرادبی
نگین، شماره‌های ۱۲۳ و ۱۲۴	غلامرضا همراز	شهریور ۱۳۵۴	ادبی
رستاخیز صبح	نسرین نادرشاهی	آذر ۱۳۵۴	غیرادبی
روزنامه‌ی کیهان، بخش هفتگی ادبی	جلال سرفراز	آذر ۱۳۵۵	غیرادبی
اطلاعات، شماره‌های ۱۵۳۵۶ و ۱۵۳۵۷	جواد مجابی	تیر ۱۳۵۶	غیرادبی
اطلاعات، شماره‌ی ۱۵۳۶۶	پرسش گروهی در جلسه شعر	تیر ۱۳۵۶	غیرادبی
تماشا	یوسف خانعلی	شهریور ۱۳۵۶	نشریه‌ی سازمان صدا و سیما
نامشخص ^۴	محمدعلی اصفهانی	تابستان ۱۳۵۶	-

جدول ۲- مقالات و سخنرانی‌های چاپ‌شده از رویایی در دوره‌ی نخست

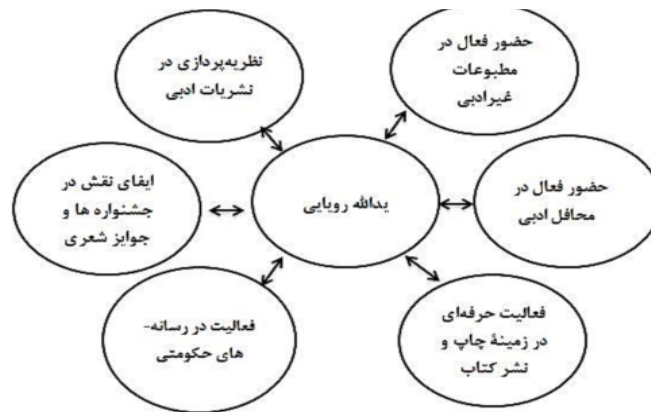
زمان	نشریه و شماره	موضوع و عنوان	تاریخ انتشار	نوع نشریه
پیش از انتشار بیانیه	مقدمه‌ای بر کتاب چهره‌ی طبیعت	تب	آذر ۱۳۳۵	مقدمه بر کتاب هوش‌نگ بادیه‌نشین
	راهنمای کتاب، شماره‌های ۵ و ۶	فرم و محتوا	مرداد و شهریور ۱۳۴۰	سخنرانی در جلسه‌ی ماهانه‌ی راهنمای کتاب
	راهنمای کتاب	پیوند شعر و زندگی	تابستان و پاییز ۱۳۴۰	گردشی در اشعار نادرپور
	کتاب هفته، شماره‌ی ۱۸	اشاره‌ای به زبان نیما	۲۲ بهمن ۱۳۴۰	درباره‌ی نیما یوشیج
	خوشه، شماره‌ی ۱	دو نوع رمانتیسم	فروردین ۱۳۴۲	مقاله‌ای در پاسخ مهدی حمیدی
	انتقاد کتاب، دوره‌ی دوم، شماره‌ی ۴	سرعت حیات تازه‌ی تصویر	تیر و مرداد ۱۳۴۳	نقد دفتر شعر پرویز خائفی
	انتقاد کتاب، دوره‌ی سوم،	خسته از بی‌رنگی تکرار	شهریور ۱۳۴۴	نقد دفتر شعر

فرخ تمیمی			شماره‌ی ۲	
(نقد شعر سپانلو)	دی ۱۳۴۵	خاک؛ از سن ژون پرس تا لارنس عربستان	انتقاد کتاب، شماره‌ی ۴	
ضمیمه‌ی نشریه‌ی انتقاد کتاب	بهمن ۱۳۴۵	فروغ دوام حیثیت آدمی ست	ضمیمه‌ی نشریه‌ی انتقاد کتاب	
	نوروز ۱۳۴۶	زبان، استعاره، سبک	خوشه، شماره‌ی مخصوص نوروز	
	بهار ۱۳۴۶	زبان شعر جان کلام	جنگ اصفهان، شماره‌ی ۶	
	سال ۱۳۴۸	تصویر و حرکت در عبور از حجم‌های خیال	شماره‌ی مخصوص بولتن تلویزیون ملی ایران	پس از انتشار
	۱۳۴۸	عبور از شعر حجم	بررسی کتاب، دوره‌ی جدید، شماره‌ی ۱	بیانیه
	۱۳۴۸	گزارشی از فستیوال شعر یوگوسلاوی	بررسی کتاب، دوره‌ی جدید، شماره ۱	
ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	شهریور ۱۳۵۰	در حاشیه‌ی بیانیه‌ی شعر حجم	بررسی کتاب، شماره‌ی ۴	
	۱۳۵۰	تصویر جایی در فرم	بررسی کتاب، شماره‌ی ۷	
ویژه‌نامه‌ی سالگرد هوشنگ ایرانی	یازده خرداد ۱۳۵۱	هوشنگ ایرانی یک نوع بودن	تماشا، شماره‌ی ۶۲	
صفحه‌ی ششمین سالگرد فروغ	۱۹ بهمن ۱۳۵۱	در تعاون عظیم مرگ	اطلاعات	
	۱۳۵۲	چه هراسی دارد ظلمت روح ^۵	نشریه‌ی جشن هنر شیراز	
	فروردین ۱۳۵۳	شیعه، جهان روحانی ما	تماشا، شماره‌ی ۱۵۵	

بازخوردها و واکنش‌های شاعران و منتقدان به اشعار، نظرات و برنامه‌های رویایی، گویای این امر است که او توانست در نیم‌دوره‌ی اوّل فضای رسانه‌ای با قدرت متمرکز و قدرت تعیین‌کنندگی زیاد، به‌خوبی از مطبوعات و رسانه‌های دیگر که عمدتاً وابسته به حکومت بودند و زیر نظر مستقیم آن اداره می‌شدند، استفاده و حجم‌گرایی را در گفتمان شعری زمان خود رواج دهد. شبکه‌سازی رسانه‌ای او به‌خوبی مؤثر واقع شده است. الگوی فعالیت‌های شبکه‌ای مطبوعاتی و رسانه‌ای رویایی در نمایه‌ی (۵) نشان

داده شده است؛ البته شاعران این مصاحبه‌ها و فعالیت‌های رسانه‌ای رویایی را فرصتی مغتنم دانسته و آن را تحسین کرده‌اند.

یدالله رویایی که در دهه‌ی پنجاه خورشیدی، بیشترین شمار مصاحبه‌ها با رسانه‌ها را داشت (در جهان شعر)، مهم‌ترین و بزرگ‌ترین خدمت را به نسل‌های بعدی رساند. این یعنی با این دانش وسیع، کارگاه شعری زنده و مؤثر را پی‌ریزی کرد. تجارب خود را از طریق همین گفت‌وگوها به نسل‌های بعدی منتقل کرد. اجازه نداد (یک‌تنه) گسست و انقطاع ادبی (این‌جا شعر و جهان شعر) رخ دهد. او ساحتی گشود که در برهوت بی‌آموزگاری، بی‌نظیر بود (صالحی، ۱۳۹۴: ۸).

نمایه‌ی ۵- شبکه‌سازی رسانه‌ای یدالله رویایی

شبکه‌سازی رسانه‌ای چندلایه و حضور چالش‌انگیز و ویژگی‌ای بود که در دوره‌ی سوم حیات تاریخی بیانیه در دهه‌های هفتاد و هشتاد، مجدد در فضای رسانه‌ای کشور دیده می‌شد.

۵. نقش مطبوعات و رسانه در دوره‌ی بازتولید

مطبوعات ادبی در دوره‌ی بازتولید بیانیه (دهه‌ی هفتاد) دو دوره‌ی کاملاً متفاوت پیش از دولت اصلاحات و پس از اصلاحات را تجربه کرده است. در دولت اصلاحات و در دوره‌ای اندک (سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۷۸) شمار زیادی از نشریه‌ها و روزنامه‌ها مجوز نشر گرفتند. در این دوران علاوه بر نشریه‌ها و مجلات تخصصی ادبی، روزنامه‌های کشور نیز به جریان‌های ادبی معاصر توجه کردند و نویسندگان دگراندیش، مجال بروز عقیده و چاپ مطلب در این نشریه‌ها را یافتند. در همین دوران، نشریه‌های ادبی مهمی چون

«کارنامه» (سردبیر: هوشنگ گلشیری، شماره‌ی نخست: دی ۱۳۷۷)، «بایا» (سردبیر: فرخنده حاجی‌زاده، شماره‌ی نخست: فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۸)، «عصر پنجشنبه» (سردبیر: شهریار مندنی‌پور، شماره‌ی نخست: مهر ۱۳۷۷) با مجوز رسمی فعالیت خود را آغاز کردند؛ نشریه‌هایی که با توجه به محتوای آن‌ها، پیش از اصلاحات احتمال چاپ و نشر آن‌ها بسیار اندک بود.

تحلیل محتوای مطبوعات ادبی دوره‌ی دوم دهه‌ی هفتاد (از سال ۱۳۷۶ به بعد) و نیز بخش ادبی روزنامه‌های کشور نشان می‌دهد که عمده فعالیت مطبوعاتی شاعران دهه‌ی هفتاد و یدالله رویایی در نشریه‌های وابسته به جریان اصلاحات (موسوم به نشریه‌های اصلاح طلب) و مستقل اتفاق افتاده است؛ نشریاتی که از سال ۱۳۷۷ به بعد در کشور منتشر شدند و بخش ادبی روزنامه‌هایی چون «شرق»، «اعتماد»، «اعتماد ملی»، «حیات نو» و «همبستگی» جایگاه چاپ شعر، نقد و نظرات شاعران دهه‌ی هفتاد است. از سوی دیگر، نشریه‌های تخصصی؛ مانند «عصر پنجشنبه»، «بایا» و «کارنامه» در این دوره، برای معرفی و حمایت از ایده‌های ادبی جریان‌های مختلف مؤثر بودند. از شاعران مهم دهه‌ی هفتاد، علی عبدالرضایی، ابوالفضل پاشا، محمد آرم، شمس آقاجانی، رزا جمالی، گرناز موسوی هستند که در کنار شاعران نسل‌های پیشین؛ مانند رضا براهنی، یدالله رویایی، علی باباچاهی میدان‌دار جریان شعری بودند که خود داعیه‌ی آوانگاردبودن آن را داشتند. در دوره‌ی بازتولید نقش سه مجله‌ی «کارنامه»، «بایا» و «عصر پنجشنبه» در بازتولید بیانی‌ی حجم‌گرایی بیش از سایر نشریات بوده است. در نشریه‌ی «کارنامه» شبکه‌سازی مطبوعاتی از جنس شبکه‌سازی دوره‌ی اول را می‌توان مشاهده کرد.

۵. ۱. «کارنامه»

بخش‌های اصلی «کارنامه» را می‌توان زیر سه عنوان کلی جای داد؛ شعر و نقد شاعران معاصر، داستان و کارگاه داستان‌نویسی، ترجمه‌ی نظریه‌های ادبی و مقالات ادبی با تأکید بر نظریه‌ها و تئوری‌های روز. در هر شماره‌ی این نشریه، در سه یا چهار بخش اشعاری از شاعران معاصر چاپ شده است. در کنار چاپ شعر، نقد، تحلیل و جمع‌خوانی شعر شاعران از جمله بخش‌های دائمی این نشریه است؛ بنابر سنت جاری نشریه، در هر شماره، صفحاتی به نویسندگانی خاص یا موضوعی خاص؛ مانند ادبیات آفریقا و غیره

اختصاص یافته است؛ از جمله می‌توان به ویژه‌نامه‌ی یدالله رویایی، رضا براهنی، احمد شاملو، سهراب سپهری، فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی اشاره کرد. مطالب تئوریک و نظری که با عنوان مقالات چاپ شده‌اند و از شماره‌ی ۲۱ (مرداد و شهریور ۱۳۸۰) به بعد، بخشی با عنوان ادبیات مهاجرت به نشریه اضافه شده که نویسندگان و هنرمندان ایرانی خارج از کشور را معرفی می‌کند.

خواننده با مطالعه‌ی دوره‌ی کامل «کارنامه»، با اصول و مبانی فکری رویایی آشنا می‌شود و توضیحات مفصل درباره‌ی نوآوری او در بحث فرم و زبان را از زبان شاعران بزرگ، منتقدان ممتاز و شاعران دهه‌ی هفتاد، از نظر می‌گذرانند. همچنین، خواننده از روابط گسترده‌ی رویایی در خارج از کشور، دوستی‌های او با شاعران بزرگی چون نیما، شاملو، نصرت رحمانی و غیره اطاعتی مهم کسب می‌کند و درمی‌یابد که شاعران مهم دیگر مانند براهنی و جریان همراه وی با رویایی تقابل‌هایی داشته‌اند و از علل و عوامل دخیل در این تقابل‌ها نیز به صورت مختصر، آگاه می‌شود؛ افزون بر این، نویسندگان مختلف به آثار تئوریک چاپ شده‌ی رویایی (هلاک عقل به وقت اندیشیدن، از سکوی سرخ، عبارت از چیست و مقالات ژورنالیستی وی) ارجاع می‌داده‌اند. اشعار مهمی از رویایی خوانده می‌شد و هم‌زمان با چاپ کتاب‌های شعر جدید او (هفتاد سنگ قبر، من گذشته؛ امضا) با این کتاب‌ها آشنا شده و به خواندن آن‌ها دعوت می‌شدند و حتی نمونه‌هایی از دست‌خط شاعر را مشاهده می‌کرده‌اند. شبکه‌ای از روابط متنی در شماره‌های مختلف، بازتولید اندیشه‌های رویایی را در آن سال‌ها رقم‌زده و مطالب متعدد، هرکدام به‌مناسبتی به رویایی پیوند خورده است. این بازتولید اندیشه‌ها به‌گونه‌ای بود که در همان سال‌ها، به تدریج در نشریه‌ی متعلق به جریان مقابل رویایی، نشریه‌ی «بایا»، رضا براهنی و شاگردانش، کم‌کم حضور رویایی و نظراتش در آن دیده می‌شود. تحمیل رویایی، حجم‌گرایی و بیانیه در آن نشریه به شکلی است که در نهایت، ویژه‌نامه‌ای به رویایی و حجم‌گرایی اختصاص یافته است.

مطالب مرتبط با رویایی و حجم‌گرایی در کارنامه را می‌توان در چهار نوع دسته‌بندی

کرد:

نوع A: مطالبی که دیگران به‌طور اختصاصی، درباره‌ی حجم‌گرایی، یدالله رویایی، اصول و ایده‌های هنری و ادبی او نوشته‌اند. نوع B: از نوع A نیستند؛ اما مطالبی هستند که دیگران درباره‌ی شعر معاصر نوشته‌اند و در آن‌ها به رویایی اشاره شده یا اصول

۱۰۲ ————— مجله‌ی شعرپژوهی (بوستان ادب) / سال ۹، شماره‌ی ۲، تابستان ۱۳۹۶ (پیاپی ۳۲)

شعری او توضیح داده شده است. نوع C: مقالاتی که به قلم رویایی در نشریه چاپ شده‌اند. نوع D: اشعار چاپ شده از رویایی.

دسته‌ی B که عمده‌ترین مطالب درباره‌ی رویایی را شامل می‌شود، در چهار سطح تقسیم‌بندی می‌شود؛ سطح B1 مطالبی که در آن‌ها فقط نامی از رویایی دیده می‌شود. B2 مطالبی که در کنار نام‌بردن از رویایی به نقش او در شعر معاصر اشاره‌ای کوتاه شده است. B3 که در آن، در کنار موارد پیشین، توضیحاتی مختصر و گذرا در زمینه‌ی سبک شعری رویایی و غیره نیز آورده شده است. B4 مطالبی است که در آن‌ها از رویایی به صورت مفصل و تحسن‌آمیز یاد شده است.

فهرست کامل مقالات و مطالب مرتبط به رویایی در جدول (۳) آمده است. در بیشتر موارد فراخوانی رویایی و حجم‌گرایی توأم با تحسین و تجلیل است و نگاه شاعران و منتقدان این نشریه، در کنار شرح و تفسیر، تشویق و ترغیب مخاطب به خوانش شعر حجم بوده است.

جدول ۳- مطالب مرتبط با رویایی در «کارنامه»

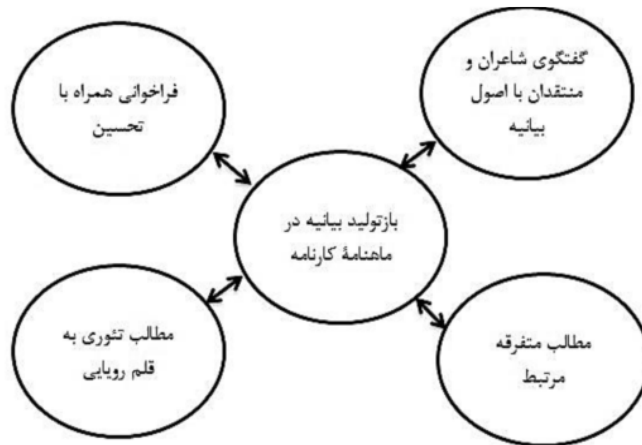
شماره	نوع مطلب	موضوع	نویسنده	عنوان مطلب
۳	A	درباره‌ی رویایی و هفتاد سنگ قبر	هوشنگ گلشیری	یک یادداشت
۳	D	هفت شعر از رویایی	یدالله رویایی	شعر
۳	B1	کارگاه و نقد شعر	رزا جمالی	گسست روایت و پیامدهای آن
۳	B3	درباره‌ی شعر دهه‌ی هفتاد	مهرداد فلاح	این شعر برای خودش شناسنامه دارد
۴	B3	مانیفست شعر پسانیمایی	علی باباچاهی	محورها و مشخصه‌های شعر پسانیمایی
۹	B1	نقد مقالات پیشین در کارنامه ۳	محمد سدرحیم اخوت	این نوشته قصه نیست یا داستان است یا مقاله
۱۰	B3	متن سخنرانی درباره‌ی شعر نو	شمس لنگرودی	وضعیت شعر در ایران
۱۱	B1		منوچهر آتشی	بحران در شعر یا...
۱۱	C		یدالله رویایی	جای کلمه
۱۱	C	مصاحبه‌ی کاظم امیری با رویایی		پرسه‌زن در گذرگاه‌های اشتیاق
۱۱	C		یدالله رویایی	رفتار سبک
۱۱	B1	سوغ سروده	منوچهر آتشی	شدن گلشیری

نقش رسانه در حیات تاریخی گفتمان «شعر حجم» ————— ۱۰۳

۱۵	B4	حاشیه‌ای بر «خطاب به پروانه‌ها»	هوشیار انصاری فر	مقدمه‌ای بر شعر آینده‌ی فارسی
۱۷ و ۱۶	B1		منوچهر آتشی	شعر فروغ
۱۷ و ۱۶	B1		حسین رسول‌زاده	سوی پنهان زبان شاعرانه
۱۷ و ۱۶	B1	آتشی، لنگرودی، حافظ موسوی، عنایت سمیعی، پوران فرخزاد		میزگرد در مورد فروغ
۱۷ و ۱۶	B1	نام یکی از شعرها «یدالله رویایی» است	سیروس رادمنش	شعر
۱۷ و ۱۶	C	متن سخنرانی در بزرگداشت شاملو در پاریس	یدالله رویایی	اگر مرده باشد
۱۸	B3	نقد مقاله‌ی هوشیار انصاری‌فر در شماره‌ی ۱۵ کارنامه	افشین دشتی	ما ناگزیر از نحو هستیم
۱۸	B3	نقدی بر مؤخره‌های باباچاهی در دو کتاب «نم‌نم بارانم» و «عقل عذابم می‌دهد»	جواد شریفی	آن سوی توازن دستور شناختی زبان
۲۰	C		یدالله رویایی	شعر زبان یا بی‌زبانی شعر
۲۱	C		یدالله رویایی	مؤخره‌ای بر آینده‌ی شعر فارسی
۲۳ و ۲۲	B4		پرهام شهرجردی	در جست‌وجوی آن لغت تنها
۲۶ و ۲۵	B4	مکتب فرانکفورت	پرهام شهرجردی	در جست‌وجوی آن لغت تنها
۲۶ و ۲۵	B2	نام یکی از شعرها «یدالله رویایی» است	آتفه چهارمحالیان	شعر
۲۶ و ۲۵	C		یدالله رویایی	وقتی شعر موقعیتی برای خلق می‌شود
۲۶ و ۲۵	B4		پرهام شهرجردی	در جست‌وجوی آن لغت تنها
۲۶ و ۲۵	B1	مصاحبه	کریستوف بالایی	ادبیات مهاجرت
۲۷	B4	رمان نو	پرهام شهرجردی	در جست‌وجوی آن لغت تنها
۲۷	B3	خبر		نشان شوالیه برای یدالله رویایی
۳۱	B2	در مرگ حسن هنرمندی	سیمین بهبهانی	و مرگ مصرف‌تن و تن مصرف‌من بود
۳۲	A	ترجمه‌ی مقاله‌ای فرانسوی در وصف رویایی	پرهام شهرجردی	در جست‌وجوی آن لغت تنها
۳۳	C	این مقاله را عاطفه طاهایی از فرانسوی به فارسی ترجمه کرده	یدالله رویایی	گذر از اسپسمان ^۱ شناخت میان پراتز

		است.		
۳۸ و ۳۷	B3		عمران صلاحی	مصاحبه با هوشنگ بادیه‌نشین
۳۸ و ۳۷	B3		حمید یزدان‌پناه	معرفی کتاب «نادرپور در آینه»
۴۰ و ۳۹	A		عزت قاسمی	معرفی کتاب «من گذشته امضا»
۴۲	B4		منوچهر آتشی	بررسی دفتر شعر «افشین دشتی»
۴۳	D		یدالله رویایی	شعر
۴۳	B3		محمود فلکی	پیچیده‌نویسی و پست‌مدرنیسم ایرانی
۴۵	B4	تکه‌نویسی	پرهام شهرجردی	در جست‌وجوی آن لغت تنها
۴۷ و ۴۶	B3	آتشی، حافظ موسوی، هوشیار انصاری‌فر، عنایت سمیعی و شهریار وقفی‌پور		میزگرد درباره‌ی براهنی
۴۷ و ۴۶	A		رضا فرخ‌فال	مشکل رویایی با براهنی

در نشریه‌ی «کارنامه»، بازتولید بیانیه و اصول مندرج در آن، در دو وضعیت شکل گرفته است؛ وضعیت اول با نوشته‌های رویایی، مقالات و مطالبی که وی در این نشریه نوشته است، به گونه‌ای است که در کنار اطلاعات مفید درباره‌ی شعر حجم، هرکدام بخشی از بیانیه را شرح، تفسیر و تبیین می‌کند؛ وضعیت دوم، در مقالات و مطالب دیگر شاعران و منتقدان؛ در این گروه، بی‌ترین مطالب از نوع B3 و B3 است؛ یعنی مطالبی که حجمی چشمگیر در زمینه‌ی حجم‌گرایی و رویایی دارند و همچنین، فراخوانی به حجم‌گرایی در آن‌ها همراه با تحسین و تمجید است.

نمایه‌ی ۶- شبکه‌سازی رسانه‌ای رویایی در «کارنامه»

۵. ۲. بایا

پیشتر اشاره شد که «بایا» نشریه‌ی جریان ادبی مقابل رویایی است.^۷ تا پیش از توقّف انتشار نشریه (۱۳ شماره‌ی نخست) شمس آقاجانی، بخش کارگاه شعر این نشریه را اداره می‌کرد و مقالات و مطالب در کل زیر نظر براهنی بوده و مطالب مرتبط با رویایی بسیار اندک بوده است. تنها یک مورد رضا براهنی در سلسله‌مقالات «چگونه پاره‌ای از شعرهایم را گفتم» (شماره‌ی ۳)، ضمن توضیحاتی درباره‌ی شعر نیما یوشیج، به تمسخر و تخریب و طعنه از رویایی یاد کرده است؛ اما از دوره‌ی دوم (شماره‌ی ۱۳ به بعد) کم‌کم شعر و نظریه‌های رویایی در این نشریه چاپ می‌شوند. این حضور به‌شکلی پیش‌رونده و افزایشی است؛ مثلاً در شماره‌های ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ تنها یک خط از براهنی در وصف رویایی دیده شده؛ اما در شماره‌های بعد، کم‌کم شعر، مطالب تئوریک و نامه‌های رویایی نیز چاپ شده است. این روند به‌گونه‌ای ادامه پیدا می‌کند که در شماره‌ی ۴۱ ویژه‌نامه‌ای برای شعر حجم در نظر گرفته می‌شود و بیانیه‌ی حجم‌گرایی به همراه چندمقاله‌ی بسیار مهم در فهم بیانیه مجدداً چاپ می‌شود. می‌توان چنین گفت که فعالیت‌های ادبی رسانه‌ای رویایی در نشریه‌ی «کارنامه» و سایر مطبوعات به‌گونه‌ای جامعه‌ی ادبی مدّعی و هوادار آوانگاردیسم را متأثر ساخته که حتی نشریه‌ای چون «بایا» را معجب می‌کند که به شعر حجم و آثار رویایی توجه کند، هرچند پرداختن به این مسئله خواست جامعه‌ی ادبی آن روز بوده و نشریه برای حفظ و ارتباط با مخاطب تن به این کار داده است.

۱۰۶ ————— مجله‌ی شعرپژوهی (بوستان ادب) / سال ۹، شماره‌ی ۲، تابستان ۱۳۹۶ (پیاپی ۳۲)

در جدول (۶) مطالب مرتبط با رویایی و حجم‌گرایی آورده شده است. چنان‌که در این جدول دیده می‌شود، از شماره‌ی ۲۴ به بعد تا چاپ ویژه‌نامه‌ی شعر حجم (شماره‌ی ۴۱)، در هر شماره مطلبی درباره‌ی رویایی و حجم‌گرایی چاپ شده است. نامه‌نگاری رویایی و سیدعلی صالحی، ویژه‌نامه‌ی شعر حجم و چاپ اشعار منتشرنشده‌ی رویایی سه گروه مطلب مهم در این نشریه هستند.

جدول ۴- مقالات و مطالب مرتبط با رویایی در بایا

شماره‌ی نشریه	نوع مطلب	موضوع	نویسنده	عنوان مطلب
۳	مقاله	نقد و تئوری شعر	رضا براهنی	چگونه پاره‌ای از شعرهایم را گفتم
۱۵ و ۱۶ و ۱۷	مقاله	هنر مدرن	رضا براهنی	قیامت، ادبیات و عکس
۱۸ و ۱۹ و ۲۰		شعر	یدالله رویایی	شعر
۲۴	مصاحبه و گفت‌وگو	توضیح اصول حجم‌گرایی	یدالله رویایی	از میان حرف‌ها و یادداشت‌ها
۲۵ و ۲۶	پاسخ به «از میان حرف‌ها و یادداشت‌ها»	تئوری ادبی	سیدعلی صالحی	حافظه‌ی حجم و پاسخ به تهی‌بودگی
۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰	اشاره‌ای کوتاه		شمس آقاجانی	گسست‌های شعر فارسی
۳۱ و ۳۲ و ۳۳		تئوری ادبی	یدالله رویایی	روایت تعریف نیست
۳۴ و ۳۵ و ۳۶	پاسخ به «از میان حرف‌ها و یادداشت‌ها»	تئوری ادبی	بابک محمودپور	نقد + نقد
۳۷		تئوری ادبی	یدالله رویایی	پاسخ رویایی به سید علی صالحی
۳۸		شعر	یدالله رویایی	دو قطعه‌ی منتشرنشده در دفتر امضاها
۳۹ و ۴۰	گزارش اجرای شعر پرفورمنس توسط رویایی و دو هنرمند دیگر در پاریس ۱۹۹۴	شعر	یدالله رویایی	تخته‌سیاه از بداهه

۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم		یزدان سلحشور	میزگرد
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم			بیانیه‌ی شعر حجم
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم		عاطفه طاهایی	حجم‌های نادیدنی
۴۱	ویژه‌نامه شعر حجم			گزیده حرف‌های شاعران صدر جنبش حجم
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	محمود کیانوش	فرمالیسم و شعر حجم
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	مظفر رویایی	مبانی نظری شعر حجم و لبریکته‌های رویایی
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	داریوش اسدی کیارس	حجامت شعر حجم
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	علی مؤمنی	شعر حجم و بازخوانی مجدد آن
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	سید حمید شریف- نیا	معماری کلمه
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	شاهرخ تندرو صالح	منی که ماییم
۴۱	ویژه‌نامه‌ی شعر حجم	تئوری ادبی	افشین دشتی	آینه‌ی حجم‌گرایی، دریچه‌ای بی‌تسکین

۵.۳. «عصر پنجشنبه» و روزنامه‌های اصلاح‌طلب

شاعران دهه‌ی هفتاد به‌شکل‌های مختلف و در بستر مطبوعات ادبی و تخصصی، با اصول مندرج در بیانیه‌ی حجم‌گرایی گفت‌وگو می‌کرده‌اند. این گفت‌وگو از چند بعد بررسی می‌شوند: بعد اول، گفت‌وگوی تئوریک شاعران این دهه به تئوری‌های ارائه‌شده در بیانیه‌ی حجم‌گرایی اختصاص دارد. مطالعه‌ی مصاحبه‌ها و مقالات روزنامه‌ای مهم شاعران آن دهه، به ویژه متن بیانیه‌های این دوره، بیانیه‌ی شعر پسانیمایی، بیانیه‌ی شعر حرکت، مانیفست شعر پست‌مدرن، نشان می‌دهد که این گروه در حین توضیح و تشریح مبانی شعری خود، بسیاری از اصول بیانیه‌ی حجم‌گرایی را توضیح داده و تفسیر کرده‌اند. «تعهد‌گریزی»، «فرم و زبان»، «حرکت» و «فاصله‌ی ذهنی» مفاهیم مهمی از بیانیه بودند که شاعران دهه‌ی هفتاد بارها با عبارت‌های مختلف آن‌ها را به‌کار می‌بردند؛

بعد دوم اجراهای شعری شاعران است. جریان‌هایی چون شعر حرکت، شعر متفاوت و غیره در اجراهای شعری خود، اصول اساسی شعر حجم را اجرا می‌کردند. تحلیل مطبوعات ادبی و روزنامه‌های سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۴ نشان می‌دهد که ماهنامه‌ی «عصر پنجشنبه» و روزنامه‌های اصلاح طلب دو بستر اصلی فعالیت شاعران دهه‌ی هفتاد بوده است. جدول (۵) نمایشگر فعالیت مطبوعاتی شاعران دهه‌ی هفتاد در «عصر پنجشنبه» است.

جدول ۵- مطالب مرتبط با شاعران دهه‌ی هفتاد در «عصر پنجشنبه»

نام شاعر	شماره‌ی نشریه
علی عبدالرضایی	۴۷ و ۴۸ / ۲۹ و ۳۰
محمد آزر	۷۸
ابوالفضل پاشا	۱۰۳ و ۱۰۴ / ۱۱ و ۱۲ / ۹۷ و ۹۸
مهرداد فلاح	۱۱ و ۱۲ / ۲۹ و ۳۰ / ۹۷ و ۹۸
علی باباچاهی	۱۳ و ۱۴ / ۶۳ و ۶۴
شمس آقاجانی	۵۳ و ۵۴
رزا جمالی	۱۰۵ و ۱۰۶ / دی ۸۰
گراناز موسوی	۷۶
یدالله رویایی	۱۷ و ۱۸ / ۲۵ و ۲۶ / دی ۸۰ / ۵۹ و ۶۰ / ۶۵ و ۶۶
رضا براهنی	۹۳ و ۹۴

فهرستی که در ادامه آمده، نام شاعران تأثیرگذار دهه‌ی هفتاد و روزنامه‌های اصلاح‌طلبی است که در آن‌ها مطالبی به قلم این شاعران یا درباره‌ی آنان چاپ شده است.

علی عبدالرضایی: «ایران»، «آریا»، «حیات نو»، «مشارکت»، «آزاد»، «صبح امروز»، «اعتماد».

محمد آزر: «شرق»، «اعتماد»، «حیات نو»، «فتح».

ابوالفضل پاشا: «ایران»، «آریا»، «حیات نو»، «مشارکت»، «آزاد»، «فتح»، «اعتماد».

مهرداد فلاح: «ایران»، «آریا»، «حیات نو»، «فتح». «آزاد»، «صبح امروز»، «اعتماد».

شمس آقاجانی: «ایران»، «آریا»، «شرق»، «اعتماد ملی».

رزا جمالی: «ایران»، «آریا»، «صبح امروز»، «عصر آزادگان»، «اعتماد».

گراناز موسوی: «ایران»، «شرق»، «حیات نو»، «اعتماد».

گفت و گوی شاعران دهه‌ی هفتاد در این بستر با حجم‌گرایی رقم خورده است و بیشتر مقالات مهم درباره‌ی بیانیه، رویایی، حجم‌گرایی و شعر حجم در این نشریه‌ها چاپ شده است؛ برای مثال مقاله‌ی محمد آزرَم با عنوان «بیانیه به بیان دیگر: خوانش انتقادی بیانیه‌ی شعر حجم به‌مناسبت تولد یدالله رویایی شاعر و نظریه‌پرداز» در تاریخ ۲۱ اردیبهشت ۱۳۸۲؛ نقد علی قنبری (از شاعران دهه‌ی هفتاد) بر کتاب *هفتاد* سنگ قبر در تاریخ ۳ بهمن ۱۳۸۳؛ «هلاک شعر در بستر عقل: درباره‌ی یدالله رویایی و شعر حجم» در تاریخ ۳۰ فروردین ۱۳۸۴ در روزنامه‌ی «شرق»؛ «تعهد شاعر؛ گسترش زبان: نقد و بررسی شعرهای یدالله رویایی» نوشته‌ی شهرام شاهرخ‌تاش در تاریخ ۱ دی ۱۳۸۰ در روزنامه‌ی *ایران* و «آنچه هست کتاب است» (گوشه‌هایی از جهان‌بینی شعری یدالله رویایی) در تاریخ ۴ آبان ۱۳۸۰ چاپ شده‌اند. همچنین، شماره‌ی ۶۵ و ۶۶ ماهنامه‌ی «عصر پنجم» به یدالله رویایی اختصاص دارد و زیر عنوان «ویژه‌ی شاعری یدالله رویایی» مقالات و مطالب متعددی درباره‌ی حجم‌گرایی در آن چاپ شده است. نتایج جست‌وجوی مطالب با کلیدواژه‌های یدالله رویایی، شعر حجم، حجم‌گرایی در نشریه‌های سال‌های ۱۳۷۷ به بعد، نشان می‌دهد که غالب مطالب در نشریه‌های اصلاح‌طلب و مطبوعات ادبی‌ای چاپ شده است که متأثر از سیاست‌های دولت اصلاحات امکان نشر یافته‌اند.

۶. فیس‌بوک نمونه‌ای از فعالیت‌های رسانه‌ای رویایی

رویایی پس از آنکه توانست حجم‌گرایی و اصول اولیه‌ی آن را در مطبوعات و مجله‌های ادبی و روزنامه‌های کشور توضیح دهد و عناصر حجم‌گرایی را در گفتمان مطبوعات ادبی کشور به عناصر رایج تبدیل کند، از اکتبر ۲۰۰۴ (مهر ۱۳۸۳) در دوره‌ی گسترش وبلاگ‌نویسی در ایران، با راه‌اندازی و فعالیت وبلاگ شخصی خود با عنوان «یدالله رویایی» رسماً وارد فضای مجازی شد.^۸ مطالب و نظریات شعری و ادبی، انتشار شعر، نظرات تند سیاسی (با توجه به گرایش سیاسی رویایی)، تبلیغات برنامه‌های ادبی از جمله مهم‌ترین مطالب مندرج در این صفحه بوده است. فعالیت این صفحه تا امروز ادامه دارد. پس‌از آن، در فوریه ۲۰۱۱ (بهمن ۱۳۸۹)، در دوره‌ی گسترش رسانه‌های تعاملی نسل اول (فیس‌بوک و غیره) صفحه‌ی شخصی خود را در فیس‌بوک ساخت^۹ و نشان داد که با وجود کهولت سن، متناسب با اقتضائات زمانه گام برمی‌دارد. راه‌اندازی

این صفحه، ارتباط او را با مخاطب بسیار نزدیک تر کرد و افراد زیادی در زمانی کوتاه به ایجاد پیوند دوستی با او در این صفحه اقدام کردند. در تاریخ ۲۸ فوریه ۲۰۱۲ ظرفیت تعداد دوستان این صفحه به ۵۰۰۰ نفر رسید و با توجه به قوانین فیس بوک، امکان تقاضای دوستی آن بسته شد. بنابراین، بلافاصله صفحه‌ی عمومی (پیج عمومی) رویایی بدون محدودیت در تعداد دوستان و با شکل و شمایل کاملاً مشابه و با محتوای مشترک با صفحه‌ی نخست، آغاز به کار کرد.^{۱۰} به دلیل قدمت بیشتر صفحه‌ی نخست و با توجه به محتوای مشترک دو صفحه، محتوای صفحه‌ی نخست تا پایان سال ۲۰۱۵ در این پژوهش تحلیل شده است. داده‌های این صفحه در تاریخ ۲۵ اسفند ۱۳۹۴ استخراج و تجزیه و تحلیل شده‌اند.

۶. ۱. دسته‌بندی دوستان فیس بوکی

دسته‌بندی دوستان فیس بوکی نخستین موضوعی است که در تحلیل صفحه‌ی فیس بوک اهمیت دارد. بیشتر واکنش‌ها و بازخوردهای صفحه‌ی فیس بوک هر فرد را دوستان او رقم می‌زنند. امکانات و ظرفیت‌های متعددی برای دوستان در فیس بوک پیش‌بینی و طراحی شده است. همچنین، هر کاربر می‌تواند فعالیت‌های صفحه‌ی خود را به دوستان و حتی دوستان خاص محدود کند که این موضوع، اهمیت ایجاد پیوند دوستی را بیشتر می‌کند. اگرچه عموم افراد می‌توانند از صفحه‌ی فیس بوک دیگران بازدید کنند؛ اما دسترسی به اطلاعات و داده‌های متعدّد صفحه تنها برای دوستان فراهم است. نوع مخاطبان نیز از تحلیل فهرست دوستان دست‌یافتنی است. با رویکردهای مختلف و متفاوتی می‌توان دوستان فیس بوکی را دسته‌بندی کرد؛ اما با توجه به کارکرد صفحه‌ی فیس بوک برای شاعرانی چون رویایی، دسته‌بندی زیر را می‌توان برای فهرست دوستان صفحه‌ی فیس بوک رویایی در نظر گرفت. در فهرست دوستان رویایی، چهار گروه دیده می‌شود.

۱- شاعران و منتقدان

۲- استادان ادبیات دانشگاه

۳- افراد شاخص هنری و چهره‌های سرشناس سیاسی

۴- افراد معمولی و ناشناس.

نتایج تحلیل دوستان فیس‌بوکی نشان می‌دهد که دو گروه عمده از صفحه‌ی رویایی استقبال کرده‌اند؛ نخست، گروه شاعران و منتقدان تأثیرگذار در جریان شعر معاصر و دوم، مخاطب عام و افراد معمولی. گروه شاعران و منتقدان تأثیرگذار غالباً همان‌هایی هستند که اواخر دهه‌ی هفتاد و اوایل دهه‌ی هشتاد، با حضور در مطبوعات، با حجم‌گرایی گفت‌وگوی مطبوعاتی و ادبی داشتند و همچنان‌که در بخش‌های پیشین نمونه‌هایی از آن‌ها ذکر شد، اصول بیانیه‌ی حجم‌گرایی را بازتولید کرده‌اند. در کنار ایشان، شخصیت‌های دیگری نیز هستند که جریان‌های کلاسیک شعر معاصر را رهبری کرده یا در تکوین و پیشبرد آن‌ها تأثیرگذار بوده‌اند. استقبال گروه مخاطبان عام و افراد معمولی نیز نشان می‌دهد که صفحه‌ی فیس‌بوک رویایی تا حد زیادی توانسته است ضعف جریان حجم‌گرایی را برطرف کند. رویایی با استفاده از فیس‌بوک توانست ارتباطش را با مخاطبان غیرمتخصص در زمینه‌ی شعر و ادبیات سامان و ارتقا دهد، به آن‌ها ایده‌های ادبی و سیاسی تزریق کند، در خوانش شعر آن‌ها را شریک کند و با آن‌ها از تئوری‌های ادبی خود و جریان حجم‌گرایی سخن بگوید. به دلایلی که در پژوهشی دیگر به آن اشاره شده است (رعیت حسن‌آبادی، ۱۳۹۴)، استادان دانشگاه (به‌ویژه استادان دانشگاه‌های دولتی) کمترین استقبال را از صفحه‌ی فیس‌بوک رویایی داشته‌اند. حضور چهره‌های شاخص هنری و سیاسی، بر اعتبار صفحه‌ی فیس‌بوک رویایی افزوده است. بدیهی است که افراد هرچه دوستان فیس‌بوکی و منزلت اجتماعی، هنری، سیاسی و فرهنگی بیشتری داشته باشند، اعتبار و اهمیت آن صفحه بیشتر است؛ از این نظرگاه، صفحه‌ی رویایی معتبر و مهم است.

رویایی با زیرکی خاصی توانسته است افراد مختلف با اندیشه‌های سیاسی را در صفحه‌ی خود گرد آورد و مخالف‌سازی گفتمانی را با فیس‌بوک و وبلاگ تقویت کند. تعهدگریزی و بی‌توجهی به مبارزه‌ی اجتماعی از اصول اساسی حجم‌گرایی بوده است؛ اما پس از انقلاب و به‌ویژه در دهه‌ی هشتاد و نود، وبلاگ و صفحه‌ی فیس‌بوک رویایی محل نشر مطالبی بوده است که در آن، نشانی از مبارزه و یا مخالفت ایدئولوژیک با نظام حاکم بر کشور دیده می‌شود. تمسخر اصول مذهبی، بازنشر مطالب سیاسی مخالف ایده‌های حاکمیت کشور و اشعار مناسبتی (مناسبت‌های سیاسی؛ انتخابات و غیره) ظاهراً نشان‌دهنده‌ی تغییر رویکرد رویایی در بحث تعهد و مبارزه اجتماعی است. رویایی در فیس‌بوک و وبلاگ خود در نقش مبارزی اجتماعی ظاهر شده که در برابر

مسائل مختلف اظهارنظرهایی مستقیم و بی‌پروا می‌کند. نامه‌هایی که او به افراد مختلف، در ظاهر دوستانی نزدیک با اسامی کوچک نوشته است، این وجه از کار او را به روشنی نشان می‌دهد.

نگارنده اعتقاد دارد که مطالب سیاسی و مذهبی منتشرشده در وبلاگ و فیس‌بوک رویایی، بیش از هرچیز ناشی از رفتار آگاهانه و متعمدانه‌ی او در ساخت گفتمان رقیب برای خود و جریان حجم‌گرایی است. گفتمان‌ها برای حیات نیاز به رقیب دارند. گفتمان بی‌رقیب، گفتمانی مرده است که دیر یا زود از صحنه خارج خواهد شد. گفتمان‌ها از اساس در ضدیت و تفاوت با یکدیگر شکل می‌گیرند. هویت‌یابی یک گفتمان، صرفاً در تعارض و تقابل با گفتمان‌های دیگر امکان‌پذیر است. هویت تمامی گفتمان‌ها وابسته به وجود دیگری است؛ از این رو، گفتمان‌ها همواره در برابر خود غیرسازی می‌کنند. گاه در برابر یک گفتمان، غیرهای متعددی هست که آن گفتمان در شرایط گوناگون و برای کسب هویت‌های مختلف از آن‌ها استفاده می‌کند. رویایی پیش از انقلاب، در دوره‌ی نخست حیات تاریخی بیانیه، تجربه‌ی داشتن مخالف و رقیب را به خوبی چشیده است. درست زمانی که تب تند مبارزه در جامعه حاکم بود، او با طرح نظریه‌های تعهدگریز و نافی مبارزه‌ی اجتماعی، خود را در مقابل خیل بسیاری از شاعران و هنرمندان متعهد و مبارزان اجتماعی قرار داد و در عمل گفتمان رقیبی برای جریان حجم‌گرایی به وجود آورد. از سوی دیگر، ایده‌های او با نقدهای تند شاعران هم‌نسل همراه بوده و کسانی چون براهنی بی‌پروا از او انتقاد می‌کردند. رویایی با نفوذ و تأثیرگذاری در اتفاقات ادبی روزگار، این تقابل‌های ادبی را نیز تقویت کرد و با مطالب خود در آتش دو گروه مخالف می‌دمید.

در دوره‌ی بازتولید بیانیه، تغییر فضای رسانه‌ای باعث شد که رویایی بتواند افکار و اندیشه‌های سیاسی خود را گسترش دهد. هرچند در سال‌های اولیه‌ی پس از پیروزی انقلاب نیز او مخالف‌خوانی‌هایی داشت، به دلیل نداشتن رسانه، بیشتر مردم از اندیشه‌های سیاسی او چندان اطلاعی نداشتند؛ اما گسترش وبلاگ و فیس‌بوک چهره‌ای دیگر از رویایی را برای مردم جلوه‌گر ساخت. تا پیش از گسترش اینترنت، شاید جز فرهیختگان و متخصصان ادبیات و آگاهان سیاسی، کسی از سوابق سیاسی و حزبی رویایی اطلاع نداشت؛ اما پس از آن، با نشر مطالب سیاسی در وبلاگ و فیس‌بوک، بسیاری از افراد از این موضوع باخبر شدند و این امر حساسیت نهادهای حکومتی به او

را بیش از پیش افزایش داد و جریانی سیاسی مذهبی در مقابل رویایی شکل گرفت که مشکل اصلی آن‌ها با او، مطالبی بود که در وبلاگ و فیس‌بوک منتشر می‌کرد. در نهایت نیز انتخاب رویایی برای یکی از میهمانان جشنواره‌ی شعر فجر، در عمل تقابل این گروه با رویایی را در عرصه‌ی رسانه‌ای کشور آشکارتر کرد. غالباً گروه‌های مخالف رویایی در استدلال‌های خود به مطالبی سیاسی استناد می‌کردند که رویایی در صفحه‌ی وبلاگ خود نشر داده است؛ از این رو، در این دوران نیز رویایی با استفاده از ظرفیت رسانه‌های مجازی دو گروه گفتمان ادبی و ایدئولوژیک را رقیب خود ساخت. میزان بازخورد مطالب سیاسی رویایی در فیس‌بوک مؤید این مطلب است.

یکی از مهم‌ترین مسائل این پژوهش، بررسی میزان تأثیر رسانه بر نفوذ عناصر گفتمان حجم‌گرایی، در گفتمان شعر معاصر است. میزان بازخورد نشان می‌دهد که صفحه‌ی فیس‌بوک تا چه اندازه مورد توجه دوستان فیس‌بوکی قرار گرفته است. هرچه میزان بازخورد بالاتر باشد، تأثیرگذاری صفحه در نشر اندیشه‌ها و ایده‌ها بیشتر است. برای بررسی میزان بازخورد مطالب منتشرشده با توجه به ویژگی فیس‌بوک از سه شاخص تعداد لایک، تعداد کامنت و تعداد اشتراک، استفاده و نمره گذاری زیر براساس اهمیت سه واکنش مذکور تعریف شده است:

هر لایک: ۱ نمره

هر کامنت: ۲ نمره

هر بار نشر: ۳ نمره

بر همین اساس، مؤلفه‌ی میزان بازخورد مطلب بین دوستان به صورت زیر تعریف شده است:

میزان بازخورد: تعداد لایک \times ۱ + تعداد کامنت \times ۲ + تعداد نشر \times ۳

نمره گذاری لایک، کامنت و نشر این‌گونه انتخاب شده است که میزان توجه عمل‌گر را نشان می‌دهد. همچنان‌که بین کاربران فیس‌بوک رایج است، لایک نشانه‌ی توجه اندک به مطلب است و از آن موافقت لایک‌کننده با مطلب برداشت می‌شود؛ اما کامنت گذاشتن، سطحی فراتر از توجه و حساسیت را نشان می‌دهد و کسی که پای مطلبی کامنت می‌گذارد، علاوه بر موافقت یا مخالفت، نظرش را هم بیان می‌کند؛ اما نشر مطلب سطحی بالاتر از این دو دارد. کاربری که مطلبی را از جای دیگر بر صفحه‌ی خود نشر می‌دهد، در عمل نشان می‌دهد که تمام محتوای مطلب نشر داده‌شده را

پسندیده و سخت قبول دارد؛ افزون‌براین، با نشر مطلب، تمام پیوست‌های آن مطلب مانند لایک‌ها و کامنت‌ها نیز ضمیمه‌ی مطلب می‌شوند. همچنین، نشر و بازنشر یک مطلب، برای صفحه که از آن نقل مطلب شده است نوعی تبلیغ است و نشر یک مطلب نشان‌دهنده‌ی میزان چشمگیری از بازخورد صفحه‌ی فیس‌بوک دارد.

در نمره‌گذاری کامنت‌ها، سوگیری متن‌ها اهمیتی نداشته است؛ زیرا هدف، بررسی میزان بازخورد و توجه به این صفحه بوده است. در محاسبه‌ی میزان بازخورد، کامنت حاوی نظرات مثبت، پشتیبان و تأییدکننده مطلب با کامنت حاوی نظرات منفی و مخالف مطلب هم‌امتیاز گرفته شده است.^{۱۱}

جدول ۶- میزان بازخورد مطالب صفحه‌ی فیس‌بوک رویایی

میزان بازخورد	میانگین share	میانگین تعداد کامنت	میانگین تعداد لایک	نوع مطلب
۷۷,۶۷	۱,۸۳	۵,۵۸	۶۱,۷۷	نظرات ادبی
۹۱,۷۶	۲,۳۱	۵,۹۷	۷۲,۸۶	نشر یا بازنشر شعرها
۵۷,۲۶	۱,۳۸	۳,۸۸	۴۲,۳۴	مطالب دیگران توسط دیگران
۷۸,۸۶	۱,۶۴	۶,۱۹	۶۱,۵۳	مطالب دیگران توسط رویایی
۹۶,۲۹	۱,۱۴	۱۰,۱۷	۷۲,۵۱	اطلاع‌رسانی و تبلیغات
۱۰۱,۱۱	۴,۱۷	۸,۶۷	۷۱,۲۳	مطالب سیاسی
۱۶۳,۹۱	۲۱,۸۱	۸,۴۵	۸۱,۵۴	شعرخوانی‌های ویدئویی

همان‌گونه که در جدول (۶) دیده می‌شود، بیشترین بازخورد مطالب به‌ترتیب، مرتبط با شعرخوانی‌های ویدئویی، مطالب سیاسی، اطلاع‌رسانی و تبلیغات، نشر و بازنشر شعرها و نظریات ادبی بوده است.

شعرخوانی‌های ویدئویی به‌مناسبت‌های مختلف در صفحه‌ی رویایی بارگذاری شده است؛ اما تعداد آن‌ها از مطالب سیاسی کمتر است. این مطالب بیشترین میزان نشر را داشته‌اند که نشان می‌دهد، محتوای این مطالب برای کاربران آن‌قدر جذابیت داشته است که آن‌ها را نشر دهند. تأکید نگارنده بر مطالب سیاسی است که در غیرسازی گفتمانی کارکرد دارند. این مطالب هم میانگین لایک و هم میانگین کامنت و نشر زیادی دارند. این موضوع زمانی اهمیت می‌یابد که بدانیم محتوای مطالب سیاسی بیشتر سوگیرانه و مخالفت‌آور و چالش‌برانگیز است؛ همچنین همین مطالب هستند که نهادهای سیاسی داخل کشور را در برابر او قرار داده است. رویایی نیز به این مخالفت علاقه داشت و گاه‌وبی‌گاه با نشر مطالب سیاسی، این گروه‌ها را تحریک می‌کرد و بازخورد بسیار این

مطالب چالش بزرگی می‌بود که این گروه‌ها و نهادها را به واکنش‌های قهرآمیز وادار می‌کرد. چنان‌که در جشنواره‌ی شعر فجر ۱۳۹۳ نمونه‌های فراوانی از این واکنش‌ها دیده شد. در کنار مطالب سیاسی، شعرخوانی‌های ویدیویی او با استقبال چشمگیری مواجه شده است و باوجود اینکه شعرهای رویایی بیشتر برای فهم و لذت نیاز به بازخوانی چندباره دارند و از اساس دیریاب و فرم‌محور هستند، بازخورد درخورتوجهی داشته است. اطلاع‌رسانی و تبلیغات نیز بازخورد فراوانی داشته است. کتاب‌ها، مقاله‌ها، شعرخوانی‌ها مهم‌ترین برنامه‌های تبلیغاتی صفحه‌ی رویایی است.

یادداشت‌ها

۱. «شعر متفاوت» از جریان‌های شعری دهه‌ی هفتاد بود که با طرح مفاهیم، ایده‌ها و توضیحاتی درباره‌ی زبان، هنجارشکنی زبانی، مسائل و کارکردهای زبان‌محور در جامعه مطرح شد. محمد آرم، نظریه‌پرداز این جریان، هم منتسب به جریان شعر پست‌مدرن (براهنی و شاگردانش) (زهره‌وند، ۱۳۸۵: ۲۶۲) و هم از زمره‌ی شاعران حرکت است (صفدری، ۱۳۹۴) که با جدایی از شاعران حرکت، جریان شعر متفاوت را در ایران مطرح کرد.
۲. نمایه‌های این بخش با الهام از قسمتی از مقاله‌ی «رویکرد پسامدرنیسم به دیپلماسی رسانه‌ای» نوشته‌ی رها خرازی آذر طراحی شده‌اند.
۳. برای دسته‌بندی‌های درون‌دوره‌ای، از اصطلاح زیردوره استفاده شده است.
۴. این مصاحبه در کتاب *از سکوی سرخ*، صفحات ۳۳۵ تا ۳۵۸ چاپ شده است.
۵. «چه هراسی دارد ظلمت روح» نام فیلمی از نصیب نصیبی است که اولین بار در جشن هنر شیراز در سال ۱۳۵۲ به نمایش درآمد.
۶. اسپاسمنتال یا فضای ذهنی (Espacemental)، فاصله‌ای است که هنرمند حجم‌گرا در عبور از واقعیت به فراواقعیت طی می‌کند و از آن به اسکله نیز تلقی می‌شود. مسیری که هنرمند و شاعر طی می‌کنند و لزوماً خواننده و مخاطب آن را کشف نمی‌کند، بلکه ممکن است مخاطب از مسیری دیگر که آن نیز ساخته‌ی هنرمند است، به فراواقعیت برسد.
۷. نگارنده به هیچ‌عنوان براهنی و جریان متعلق به او (زبانیت) را مقابل جریان حجم‌گرایی و رویایی ندانسته؛ بلکه این جریان را در امتداد، تکمیل‌کننده و پیشرفت‌دهنده نظریه‌های زبانی رویایی می‌داند؛ اما با توجه به قضایای پیش‌آمده در طول دهه‌های اخیر و مقالات متعدد علیه هم و نیز کنایه‌های مختلف این دو جریان به یک‌دیگر، نوعی تقابل برون‌متنی بین این دو دیده می‌شود که جامعه ادبی نیز این تقابل را تأیید کرده است.

8. <http://royaee.malakut.org>

9. <https://www.facebook.com/Yadolah.Royai>

10. <https://www.facebook.com/Yadolah.Royai>

۱۱. به دو دلیل نظرات، هم‌امتیاز گرفته شده‌اند؛ نخست، این‌که متغیّر تعریف‌شده (میزان بازخورد) از جهت‌گیری متن مستقل است. دوّم، بسیاری از نظرات چنان مبهم بودند که نمی‌شد به مثبت یا منفی بودنشان رأی قاطع داد.

منابع

- اخگری، محمد. (۱۳۹۱). *رسانه و فناوری‌های نوین. فصلی از کتاب جامعه‌شناسی نوین. مجموعه مطالعات رسانه. (جلد سوم). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.*
- بهزادی، علی. (۱۳۸۲). *گفتگو با دکتر علی بهزادی. چاپ‌شده در کتاب تاریخ شفاهی مطبوعات ایران، به‌اهتمام سید فرید قاسمی، تهران: ققنوس.*
- بهنود، مسعود. (۱۳۷۹). *شاید حرف آخر. مقالات عصر آزادگان، گوناگون، آدینه. تهران: علم.*
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۸۴). *نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت.*
- جلایی‌پور، حمیدرضا. (۱۳۷۸). *پس از دوم خرداد، نگاهی جامعه‌شناختی به جنبش مدنی ایران. تهران: کویر.*
- جلایی‌پور، حمیدرضا. (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی، با تأکید بر جنبش اصلاحی دوم خرداد. تهران: طرح نو.*
- خرازی آذر، رها. (۱۳۸۷). *رویکرد پسامدرنیسم به دیپلماسی رسانه‌ای. دیپلماسی رسانه‌ای. به کوشش محمد سلطانی فر و شهرود امیرانتخابی، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.*
- خواجه‌نیان، داتیس و فرهنگی، علی‌اکبر و هادوی‌نیا، عباس. (۱۳۸۸). «طراحی مدل تعاملی مدیریت رسانه و فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی». *فصلنامه‌ی پژوهش‌های ارتباطی، دوره‌ی ۱۶، شماره‌ی ۴، زمستان، صص ۱۱-۳۶.*
- رعیت حسن‌آبادی، علیرضا. (۱۳۹۴). «تحلیل چرایی تقابل گفتمان محمدرضا شفیعی کدکنی با یدالله رویایی». *فصلنامه‌ی ادب پژوهی. دوره‌ی ۹، زمستان، شماره‌ی ۳۴، صص ۱۲۹-۱۵۲.*
- صالحی، سیدعلی. (۱۳۹۱). «زبان صدق؛ زاده‌ی شهود است». *روزنامه‌ی آرمان، دوشنبه ۲۲ آبان. لنگرودی، شمس. (۱۳۸۷). تاریخ تحلیلی شعر نو. ج دوم، تهران: مرکز.*
- ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۹۲). «سانسور در دوران پهلوی». *بخارا، دوره‌ی ۱۵، شماره‌ی ۹۴. مرداد و شهریور.*

Cover, Rob. (2006). *Audience inter/active: Interactive media, narrative control and reconceiving audience history.* Victoria University of Wellington. New Zealand